

การสำรวจความหลากหลายพันธุ์ข้าวแหล่งปลูกข้าว และการใช้ประโยชน์ของข้าว ในเขตพื้นที่จังหวัดนครศรีธรรมราช

Surveying of Biodiversity plantation and Uses of Rice
In Nakhon Si Thammarat province

¹วรรณชัย พรหมเกิด ²จารีย์ พรหมเกิด ³โสภี แก้วชะงู ¹อุษา น้อยจันทร์ ¹และวิเชียร ทองสิน

¹สาขาวิชาเกษตรศาสตร์ คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช

²สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอบึงพิศ จังหวัดนครศรีธรรมราช

³สาขาวิชาคอมพิวเตอร์ คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช

E-mail : wanchai318@gmail.com

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อสำรวจความหลากหลายพันธุ์ข้าว แหล่งปลูกข้าว และการนำข้าวพื้นเมืองพันธุ์เด่นๆ มาใช้ประโยชน์ ดำเนินการวิจัยโดยการสำรวจความหลากหลายและรวบรวมพันธุ์ แหล่งปลูกข้าว และการนำข้าวมาใช้ประโยชน์ในด้านต่างๆ โดยการมีส่วนร่วมกับชุมชน ทำการศึกษาในพื้นที่จังหวัดนครศรีธรรมราชที่แบ่งตามลักษณะภูมินิเวศ 3 ภูมินิเวศ ผลการวิจัยพบพันธุ์ข้าวพื้นเมืองตามภูมินิเวศ ดังนี้ 1) บริเวณเทือกเขาตอนกลาง พบทั้งหมด 7 พันธุ์ ได้แก่ ข้าวผุด ไทร ชันเงิน เล็บนก ข้าวเหนียวดำ และข้าวทุ่งสง 2) บริเวณที่ราบชายฝั่งตะวันออก (บริเวณลุ่มน้ำปากพนัง) พบทั้งหมด 25 พันธุ์ ได้แก่ ไข่มดริน เล็บนกแก้ว ซ้อจำปา หอม ลูกลาย เล็บนก เหลือง กาบดำ จำปาเหลือง หอมแดง ดอกไม้แดง ดอกไม้ขาว ท้ายดำหนัก ชันเงิน หอมจันทร์ จงกลช่อดำ ข้าวช้อน ยุ่มหนูน ไอโชนง ยาโค ข้าวทุ่งสง ข้าวขาว ซ้อจังหวัด และช่อนางงาม โดยอำเภอปากพนังพบพันธุ์ข้าวพื้นเมืองมากที่สุด 3) บริเวณที่ราบด้านตะวันตก พบทั้งหมด 24 พันธุ์ ได้แก่ กายเหียง เหนียวดำ เหนียวขาว ซ้อไม้ไผ่ ฝอยทอง ดอกพะยอม เล็บนกคอดำ นางครวญ เล็บมือนาง หอมบอน ซ่อมุด เล็บนกไร่ สังข์หยดไร่ มะลิไร่ เข็มทองไร่ ดอกข่า เมล็ดในฝ้าย ภูเขาทอง เหนียวดำเปลือกขาว เหนียวกล้วย เหนียวดำตาช และเหนียวน้ำผึ้ง และเหนียวดำคอเขียว ส่วนมากจะเป็นข้าวไร่ โดยอำเภอทุ่งสง พบว่ามีพันธุ์ข้าวไร่มากที่สุดโดยพบว่ามีปลูกแซมในสวนยางขนาดเล็ก อายุระหว่าง 1-3 ปี สำหรับการนำมาใช้ประโยชน์พบว่าเกษตรกรจะนำมาใช้เป็นวัสดุในการเกษตร เช่น ใช้ฟางข้าว แกลบ และรำ และนำมาใช้ทำอาหารตามประเพณี ได้แก่ ขนมพอง ขนมลา ในเทศกาลเดือนสิบ ของชาวจังหวัดนครศรีธรรมราช จากการวิจัยในครั้งนี้ได้มีการพัฒนาพื้นที่ตัวอย่างแบบมีส่วนร่วมของชุมชน เพื่อการอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์จากข้าวอย่างยั่งยืนสามารถหนุนเสริม

ให้เกิดการพัฒนาเกษตรกรและส่งเสริมภูมิปัญญาและประเพณีดั้งเดิมที่เกี่ยวกับข้าว ได้แก่ 1) ประเพณีการทำขวัญข้าว 2) การเก็บรักษาพันธุ์ข้าวและ 3) การใช้ประโยชน์จากข้าวพื้นเมืองด้านอาหาร

คำสำคัญ : ความหลากหลาย, พันธุ์ข้าวพื้นเมือง, การใช้ประโยชน์, จังหวัดนครศรีธรรมราช

ABSTRACT

The purpose of this research was to survey the rice seeds diversity rice paddy field resource, and utilization of domestic prominent rice seeds . Conducting the research was to survey diversity and context rice seeds , rice paddy field resource and various rice seeds utilizing with community participation. The Study was in Nakhon si Thammarat area that divided by 3 eco-geography . Domestic Rice seeds were collected from on September – October 2015 . Results indicated domestic rice seed found a long with eco-geography as follow 1) Middle Mountain range east sea shore plain area and west plain area of middle mountain range, 7 rice seeds were found as Buapud, Tri, Khanngen, Leb Nok, khoa Niaw Dum and Khao Tongsong 2) Middle Mountain range east sea shore plain area and west plain area of middle mountain range (Pakpanang River). 25 rice seeds were found as Khao Tongsong, Kaimodrin, Leb Nok, Hom Dang, Leb Nok Keaw, Tai Damnug, khangngen, Hom Chan, Hom, Jongkol Cho, Khoa' Khoa , Cho Jumpa, Cho Jungwat, Leuang, Dam, BuaChoen, Doagmai Khoa, Doagmai Dang, AiKong, LugLai, Yumnoon, Kabdam, Chonangham and. The most diversity domestic rice seeds were found in Amphur Pakpanang 3) The west plain area, 24 rice seeds were found as KaiLeuang, NiawDam, NiawKhoa, ChoMaipai, phoytong, Doagpayom, LebNokkodam, Nangkroen, Lebmuanang, HomBon, Chomud, LebNokrai, SangyodRai, MaliRai, KemTongRai, Doagka, MaLedNaiphai, NangDam, PukaoTong, NiawDamPluagKhao, NiawKloay, NiawDamDas, NiawNumPung and NiawDamKoKheu. Almost rice seeds found as Khao Rai . Amphur Tungsong has grown most KhaoRai especially some parts of young Rubber field (age 1-3 years) . The utilization from harvesting variety rice, farmers used rice straw, rice – husk , and rice bran as agriculture material. In addition, they made traditional foods from rice such as Kanom Pong, La in DeunSib Festival. The result from the research were to build

sample area as prototype with community participation in order to have sustainable utilization and conservation of rice that enhance the farmer development and promot the wisdom and cultural tradition such 1) KhonKhoa tradition 2) preservation of rice seeds, and 3) utilization of domestic rice for food .

Keywords : Diversity, Domestic rice seed, Utilization , Nakhon si Thammarat Province

1. บทนำ

ข้าวเป็นธัญพืชที่สำคัญจัดเป็นพืชอาหารที่สำคัญของโลก โดยประชากรเกือบสามพันล้านคน บริโภคข้าวเป็นอาหารหลัก โดยเฉพาะคนเอเชีย มีการบริโภคข้าวเป็นอาหารหลักประมาณ 600 ล้านคน (เสถียร, 2558) สำหรับประเทศไทยประชาชนกว่าครึ่งหนึ่งของประเทศเป็นชาวนาและรับประทานข้าวเป็นอาหารหลักประจำชาติ และมีความผูกพันกับข้าวทั้งในด้าน สังคม ประเพณี และวัฒนธรรม และข้าวยังเป็นสินค้าที่สามารถทำรายได้ให้กับประเทศเป็นจำนวนมาก จากหลักฐานการค้นพบเปลือกข้าวในเศษเครื่องปั้นดินเผาในหลุมฝังศพที่ตำบลโนนนกทา อำเภอกุเวียง จังหวัดขอนแก่น มีอายุอย่างน้อย 5,000 ปี ซึ่งถือว่าเป็นหลักฐานที่สำคัญ (เอี่ยม, 2538) ที่นักมนุษยวิทยาเรียกสังคมไทยว่า สังคมวัฒนธรรมข้าว โดยข้าวผูกพันกับชาวไทยที่มีการแพร่กระจายไปทุกกลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่ในดินแดนของประเทศไทย (เอี่ยม, 2538)

ความหลากหลายของสายพันธุ์ข้าวในประเทศไทย พบว่ามีจำนวนมากกว่า 20,000 สายพันธุ์ (อภิชาติ และคณะ, 2538) จากพันธุ์ข้าวที่มีอยู่ทั่วโลกกว่า 120,000 สายพันธุ์ (อัมมาร และวิโรจน์, 2533) ส่วนพันธุ์ข้าวที่ปลูกประเทศไทยที่มีการเก็บรวบรวมไว้โดยศูนย์ปฏิบัติการและเก็บเมล็ดพันธุ์ข้าวแห่งชาติมีจำนวน 23,903 ตัวอย่าง เป็นข้าวพื้นเมือง 17,093 ตัวอย่าง โดยมีการจำแนกชื่อไม่ซ้ำกันเป็นพันธุ์ข้าวพื้นเมือง 5,928 ตัวอย่าง (เสถียร, 2558) ทำให้ประเทศไทยมีการปลูกข้าวพันธุ์พื้นเมืองมากกว่า 11 ล้านไร่ (สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร, 2549) ซึ่งในแต่ละสายพันธุ์ของข้าวพื้นเมือง มีการแพร่กระจายอยู่ทั่วไปทุกภาคของประเทศไทย แต่ปัจจุบันประเทศไทยมีสายพันธุ์ข้าวที่ดีค่อยๆ ลดลงเหลือไม่กี่สายพันธุ์ในปัจจุบัน

จังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นจังหวัดในประเทศไทย มีประชากรมากที่สุดในภาคใต้ มีพื้นที่ทั้งหมด 6.21 ล้านไร่ ซึ่งมีขนาดพื้นที่ใหญ่เป็นอันดับ 2 ของภาคใต้ (รองจากสุราษฎร์ธานี) เป็นพื้นที่ใช้ประโยชน์เพื่อการเกษตร 3.06 ล้านไร่ คิดเป็นร้อยละ 49.28 ของพื้นที่ทั้งหมด มีการปลูกข้าวรวม 700,529 ไร่ (ศูนย์วิจัยข้าวพัทลุง, 2552) ลักษณะภูมิประเทศแบ่งได้ 3 ส่วน คือ 1) บริเวณเทือกเขาตอนกลาง ได้แก่ บริเวณเทือกเขานครศรีธรรมราช มีอาณาเขตตั้งแต่ตอนเหนือของจังหวัดลงไปถึงตอนใต้สุด บริเวณพื้นที่ของอำเภอที่อยู่ในเขตเทือกเขาตอนกลาง ได้แก่ อำเภอเมือง อำเภอสิชล อำเภอขนอม อำเภอท่าศาลา อำเภอลานสกา อำเภอพรหมคีรี อำเภอรัตนพิบูล และอำเภอ

ชะอวด ในเขตเทือกเขาที่มียอดเขาสูงสุดในจังหวัด คือ เทือกเขาหลวง ซึ่งมีความสูงประมาณ 1,835 เมตร จากระดับน้ำทะเลปานกลาง 2) บริเวณที่ราบชายฝั่งด้านตะวันออก ได้แก่ บริเวณถัดจากเทือกเขาตอนกลางไปทางทิศตะวันออก ถึงฝั่งทะเลอ่าวไทยอาจแยกพิจารณาได้เป็น 2 ตอน คือ ตั้งแต่อำเภอเมืองนครศรีธรรมราชไปทางใต้ พื้นที่มีลักษณะเป็นที่ราบที่มีความกว้างจากบริเวณเทือกเขาตอนกลาง ไปถึงชายฝั่งทะเลระยะทางประมาณ 95 กิโลเมตรมีแม่น้ำลำคลองที่มีต้นน้ำเกิดจากบริเวณเทือกเขาตอนกลาง ไหลลงสู่อ่าวไทยหลายสาย นับเป็นที่ราบซึ่งมีค่าทางเศรษฐกิจของจังหวัด อีกบริเวณคือตั้งแต่อำเภอท่าศาลาไปทางทิศเหนือ เป็นบริเวณชายฝั่งแคบๆ ความกว้างไม่เกิน 15 กิโลเมตร อำเภอที่อยู่ในบริเวณที่ราบด้านนี้ คือ อำเภอขนอม อำเภอสิชล อำเภอท่าศาลา อำเภอเมือง อำเภอปากพนัง อำเภอเชียรใหญ่ อำเภอหัวไทร และอำเภอชะอวด และ 3) บริเวณที่ราบด้านตะวันตก ได้แก่ บริเวณที่ราบระหว่างเทือกเขานครศรีธรรมราช และเทือกเขาภูเก็ต ซึ่งมีลักษณะเป็นเนินเขาอยู่เป็นแห่งๆ อำเภอที่อยู่ในบริเวณนี้ คือ อำเภอพิปูน อำเภอทุ่งใหญ่ อำเภอฉวาง อำเภอนาบอน และอำเภอทุ่งสง ในแต่ละพื้นที่ของจังหวัดนครศรีธรรมราชที่แบ่งตามเขตภูมิวิเวศทั้ง 3 แห่ง จะมีศักยภาพในการปลูกข้าวแตกต่างกัน มีทั้งการปลูกข้าวนา และข้าวไร่ โดยมีผลผลิตเฉลี่ย 461 กิโลกรัมต่อไร่ (ศูนย์วิจัยข้าวพัทลุง, 2552) และจากการศึกษาของศรีนิศา (2541) พบว่าเกษตรกรในภาคใต้ตอนล่างมากกว่าร้อยละ 50 ส่วนใหญ่ยังนิยมปลูกข้าวพันธุ์พื้นเมือง จะเห็นได้ว่าความหลากหลายของข้าวพื้นเมืองตั้งแต่อดีตจนกระทั่งปัจจุบันมีปริมาณที่ลดลงอย่างเห็นได้ชัด จึงมีความจำเป็นที่จะต้องทำการศึกษารวบรวม สายพันธุ์ข้าวพื้นเมือง เพื่อที่จะให้ทราบถึงแหล่งปลูก และการใช้ประโยชน์ของข้าวพื้นเมือง เพื่อให้มีข้อมูลพื้นฐานสำหรับการศึกษา และสามารถวางแผนแนวทางในการอนุรักษ์ข้าวพันธุ์พื้นเมืองของจังหวัดนครศรีธรรมราชต่อไป

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษารวบรวมสายพันธุ์ข้าวพื้นเมือง และแหล่งปลูกข้าว ในจังหวัดนครศรีธรรมราช
2. เพื่อศึกษาการใช้ประโยชน์จากข้าวพื้นเมืองชนิดเด่น ในจังหวัดนครศรีธรรมราช

3. วิธีการดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยแบบมีส่วนร่วม (PAR) กับชุมชน ร่วมกับการใช้สถิติเชิงพรรณนา ลงพื้นที่ สัมภาษณ์ จัดทำเวทีชาวบ้าน เพื่อเป็นเก็บข้อมูลความหลากหลายของพันธุ์ข้าวพื้นเมือง ความเชื่อ ภูมิปัญญาท้องถิ่น การอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ของข้าวพื้นเมือง ในพื้นที่จังหวัดนครศรีธรรมราช ทั้ง 3 ภูมิวิเวศน์ โดยในแต่ละภูมิวิเวศน์ใช้ อำเภอตัวแทนที่มีการปลูกข้าวพื้นเมืองเป็นจุดเก็บตัวอย่าง ได้แก่ เขตที่ 1 เก็บตัวอย่างใน อำเภอท่าศาลา ขนอม เมือง เขตที่ 2 เก็บตัวอย่างใน อำเภอปากพนัง หัวไทร เชียรใหญ่ และชะอวด และเขตที่ 3 เก็บตัวอย่างในอำเภอ ทุ่งสง ทุ่งใหญ่ นาบอน ลานสกา และช้างกลาง ระหว่างเดือนพฤศจิกายน 2557 ถึง เดือนตุลาคม

2558 รวมระยะเวลา 9 เดือน นำข้อมูลที่ได้มาจัดระบบ วิเคราะห์ข้อมูลเพื่อหาค่าเฉลี่ยความหลากหลายของพันธุ์ข้าวพื้นเมืองและเปรียบเทียบค่าเฉลี่ยของข้าวพื้นเมืองที่พบในแต่ละเขตพื้นที่ หลังจากนั้นนำข้อมูลที่ได้มาสังเคราะห์ สรุปผลการดำเนินการวิจัย พร้อมข้อเสนอแนะ ในชุมชนท้องถิ่นได้มีส่วนร่วมในการดำเนินงานอย่างเป็นระบบ

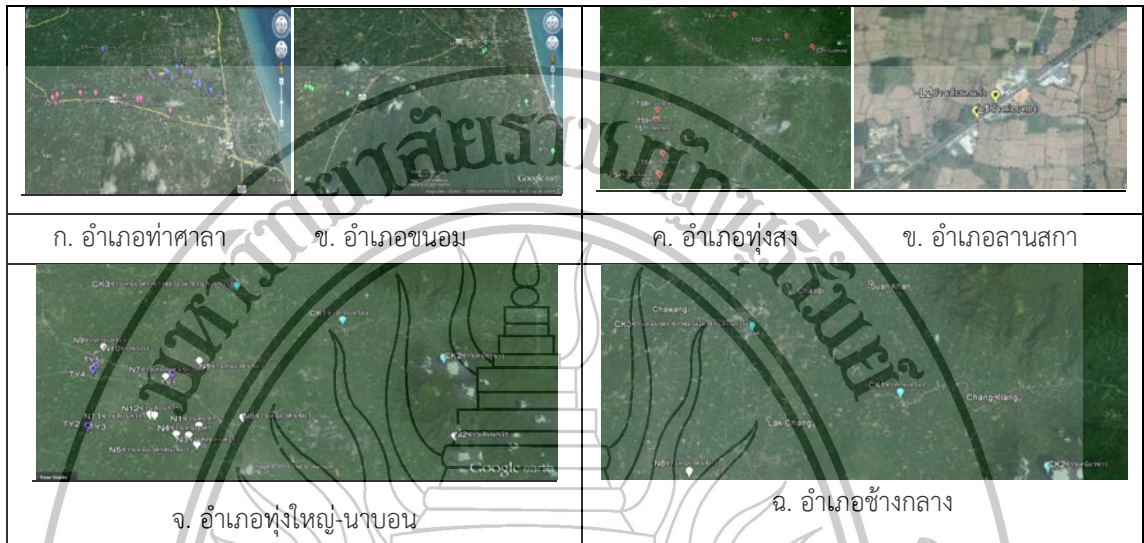
4. ผลการวิจัย

1. ความหลากหลายของพันธุ์ข้าวพื้นเมืองที่พบ

ผลการเก็บรวบรวมพันธุ์ข้าวพื้นเมืองที่ยังคงมีการเพาะปลูกอยู่ในเขตพื้นที่ จังหวัดนครศรีธรรมราช ที่แบ่งตามภูมินิเวศ รวมถึงแหล่งปลูก คุณลักษณะของข้าว แหล่งที่พบ วิธีปลูกและจำนวนพื้นที่ปลูก แสดงในตารางที่ 1-2 และภาพที่ 1 ดังนี้

ตารางที่ 1 พันธุ์ข้าวพื้นเมืองที่พบในพื้นที่ 3 ภูมินิเวศน์ ของจังหวัดนครศรีธรรมราช

เขต	พื้นที่	พิกัด/ตำแหน่ง	พันธุ์ข้าวพื้นเมืองที่พบ
1	บริเวณเทือกเขาตอนกลาง บริเวณที่ราบชายฝั่งด้าน ตะวันออก และบริเวณที่ราบ ด้านตะวันตกบริเวณ เทือกเขาตอนกลาง	8°40'36.5"N 99°55'17.1"E 8°40'36.5"N 99°55'16.7"E 8°40'41.4"N 99°54'57.9"E 8°40'44.8"N 99°54'53.6"E 8°41'56.9"N 99°51'01.4"E	บัวผุด ไทร ชันเงิน เล็บนก ข้าว เหนียวดำ ขาวทุ่งสง
2	บริเวณเทือกเขาตอนกลาง บริเวณที่ราบชายฝั่งด้าน ตะวันออก และบริเวณที่ราบ ด้านตะวันตกบริเวณ เทือกเขาตอนกลาง (ลุ่มน้ำ ปากพ่อง)		ไข่มดริน เล็บนกแก้ว ช่อจำปา หอม ลูกกลาย เล็บนก เหลือง กาบดำ ข้าวขาว จำปาเหลือง หอมแดง ดอกไม้แดง ดอกไม้ขาว ท้ายดำหนัก ชันเงิน หอมจันทร์ จกกลช่อดำ บัวซ้อน ยุมหนุน ไร่ โห่ง ยาโค ช่อนางงาม
3	บริเวณที่ราบด้านตะวันตก	8°13'29.2"N 99°38'28.1"E 8°11'46.6"N 99°41'44.7"E 8°10'59.3"N 99°43'15.2"E 8°03'33.1"N 99°35'19.8"E 8°03'29.4"N 99°35'24.2"E	กายเหริยง เหนียวดำ เหนียวขาว ช่อไม้ไผ่ ฝอยทอง ดอกพะยอม เล็บนกคอดำ นางครวญ เล็บมือนาง หอมบอน ช่อมุด เล็บนกไร่ สังข์หยด ไร่ มะลิไร่ เข็มทองไร่ ดอกข่า เมล็ด ในฝ้าย นางดำ ภูเขาทอง เหนียวดำ เปลือกขาว เหนียวกล้วย เหนียวดำ

ภาพที่ 1 พิกัดแหล่งปลูกข้าวพันธุ์พื้นเมืองในจังหวัดนครศรีธรรมราช

ตารางที่ 2 พันธุ์ข้าวพื้นเมืองชนิดเด่นบางพันธุ์ที่พบในเขตพื้นที่จังหวัดนครศรีธรรมราช

ลำดับ	พันธุ์ข้าว	ชนิดข้าว	คุณลักษณะ	แหล่งที่พบ	วิธีปลูก	จำนวน (ไร่)
1	สังข์หยดไร่	ข้าวไร่	เม็ดใหญ่ นิ่ม	ทุ่งสง/นาบอน	ที่ดอน	80
2	เม็ดในฝ้าย	ข้าวไร่	เม็ดข้าวสีดำสนิท	ทุ่งสง/ทุ่งใหญ่	ที่ดอน	10
3	ดอกพะยอม	ข้าวไร่	เมล็ดเรียวยาว หุ่นสั้นหม้อ	ทุ่งสง	ที่ดอน	50
4	ภูเขาทอง	ข้าวไร่	สีเปลือกนํ้าตาลเข้ม	ทุ่งสง	ที่ดอน	60
5	เล็บมือนาง	ข้าวไร่	เมล็ดข้าวเปลือกเรียวยาวน ปลายดำ	ทุ่งสง	ที่ดอน	25
6	หอมมะลิไร่	ข้าวไร่	ดั้งเดิม เป็นโรคง่าย	ทุ่งสง	ที่ดอน	28
7	ฝอยทอง	ข้าวนา	เมล็ดเหมือนข้าวเหนียว	ทุ่งสง/ทุ่งใหญ่	ที่ลุ่มน้ำขัง	70
8	กายเหรียง	ข้าวไร่	เมล็ดคล้ายลูกเหรียง สีดำเหลือบขาว	ช้างกลาง	ที่ดอน	10
9	ขอมุด	ข้าวไร่	แตกกอมาก ชอบที่น้ำขัง	ทุ่งสง	ที่ดอน	30
10	หอมเจ็ดบ้าน	ข้าวไร่	มีกลิ่นหอมมาก	ทุ่งสง	ที่ดอน	10

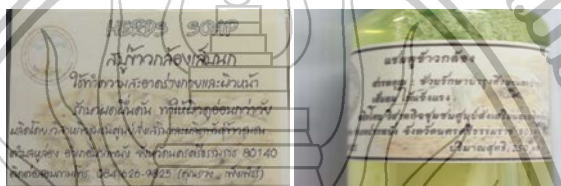
11	ดอกขาม	ข้าวไร่	เมล็ดใหญ่ ป้อมคล้ายมะขาม	ทุ่งสง	ที่ดอน	20
12	เหนียวดำดาซ	ข้าวไร่	เปลือกสีขาว เมล็ดสีดำ	ทุ่งสง	ที่ดอน	8
13	เหนียวกล้วย	ข้าวไร่	นวดง่าย เปลือกบาง	ทุ่งสง	ที่ดอน	25
14	ข้อมไผ่	ข้าวไร่	เมล็ดใหญ่ ทำข้าวเมา	ช่างกลาง/ทุ่งสง	ที่ดอน	30
15	เข้มเงิน	ข้าวนา	เสียดยาวเรียว สีทอง เปลือกบาง	ท่าศาลา	ที่ดอน	50
16	เหนียวดำข้อดำ	ข้าวไร่	ต้นเขียว ข้อดำ	ทุ่งสง/นาบอน	ที่ดอน	10
17	เหนียวดำตันดำ	ข้าวไร่	ต้นดำทั้งต้น	ทุ่งสง/ทุ่งใหญ่	ที่ดอน	10
18	เหนียวรำพึง	ข้าวไร่	เมล็ดสีดำ ใช้ทำข้าวเมา	ทุ่งสง	ที่ดอน	15
19	เหนียวเปลือกดำ	ข้าวไร่	เปลือกดำ เมล็ดสีดำ	ทุ่งสง/ทุ่งใหญ่	ที่ดอน	15
20	เหนียวขาวเปลือกดำ	ข้าวไร่	เปลือกเมล็ดดำเมล็ดในสีขาว	ทุ่งใหญ่	ที่ดอน	15
21	ดอกข่า	ข้าวไร่	เมล็ดเล็ก	ทุ่งสง	ที่ดอน	20
22	เหนียวขาว	ข้าวไร่	ใช้หุงกิน นิยมทำข้าวเหนียวกับน้ำกะทิ	ช่างกลาง	ที่ดอน	5
23	บัวผุด	ข้าวไร่	ปลูกในที่น้ำขังและที่ดอนได้	ขนอม	ที่ดอน/ที่ลุ่มน้ำขัง	6
24	ไทร	ข้าวไร่	ปลูกในที่น้ำขังและที่ดอนได้	ขนอม	ที่ดอน/ที่ลุ่มน้ำขัง	20
25	เข้มทอง	ข้าวนา	เปลือกสีทองเข้ม	หัวไทร	ที่ลุ่มน้ำขัง	20
26	ข้าวขาว	ข้าวนา	คล้ายเล็บนก เมล็ดเล็กเรียวยาว	นาบอน	ที่ลุ่มน้ำขัง	25
27	นางครวญ	ข้าวไร่	กลิ่นหอม เมล็ดเรียวยาว	ทุ่งสง	ที่ดอน	15
28	เล็บนกข้อดำ	ข้าวนา	คอรวงสีดำ	ฉวาง	ที่ลุ่มน้ำขัง	30

2. การใช้ประโยชน์ด้านการเกษตร ส่วนใหญ่การนำไปใช้ประโยชน์ด้านการเกษตร มีการใช้ประโยชน์ในส่วนของฟางข้าว โดยใช้เป็นเชื้อเพลิง และนำไปเป็นอาหารสัตว์ เช่น วัว กระบือ หรือนำไปอัดแท่งเป็นก้อนเพื่อใช้ในการเพาะเชื้อเห็ด ส่วนแกลบ เกษตรกรในอำเภอหัวไทร ใช้แกลบเป็นเชื้อเพลิง และใช้ผลิตปุ๋ยโดยผสมแกลบกับกากน้ำตาล และรำข้าวนำไปใช้เป็นส่วนผสมในอาหารสัตว์

3. การใช้ประโยชน์ในด้านเป็นเครื่องสำอาง

1. ทำสบู่ เป็นผลิตภัณฑ์ที่ผลิตโดยชุมชน โดยนายรวง เพ็งเพชร เจ้าของวิสาหกิจชุมชนศูนย์ส่งเสริมและผลิตพันธุ์ข้าวตำบลหูล่อง อำเภอปากพนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช มีสรรพคุณใช้ทำความสะอาดร่างกายและผิวหนัง รักษาผดผื่นคัน ทำให้ผิวดูอ่อนกว่าวัย

2. แชมพูสระผม เป็นผลิตภัณฑ์ที่ผลิตโดยชุมชน โดยนายรวง เพ็งเพชร เจ้าของวิสาหกิจชุมชนศูนย์ส่งเสริมและผลิตพันธุ์ข้าวตำบลหูล่อง อำเภอปากพนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช มีสรรพคุณช่วยรักษา บำรุงศีรษะและเส้นผมให้แข็งแรง ลดการหลุดร่วง

ก. สบู่ข้าวกล้อง ข. แชมพูสระผม

ภาพที่ 2 การใช้ประโยชน์ในด้านเครื่องสำอาง

4. การใช้ประโยชน์ของข้าวพื้นเมืองด้านการเป็นอาหารตามเทศกาล เทศกาลงานบุญเดือนสิบ ซึ่งจัดขึ้นประจำปี ในช่วงเดือนสิบ หรือเดือนตุลาคมของทุกปี ชาวบ้านจะนำข้าวพื้นเมืองมาทำขนมต่างๆ เพื่อทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้บรรพบุรุษผู้ล่วงลับ ซึ่งขนมที่นิยม ได้แก่

1. ขนมพอง ใช้ในประเพณีวันสารทเดือนสิบ เป็นสัญลักษณ์แทนแพ สำหรับญาติผู้ล่วงลับใช้เดินทาง ส่วนผสมที่ใช้ทำขนมพอง ชาวบ้านจะใช้สารข้าวเหนียว ทั้งเหนียวดำ และเหนียวขาว

2. ขนมลา ใช้ในประเพณีวันสารทเดือนสิบเป็นสัญลักษณ์แทนเสื้อผ้า เครื่องนุ่งห่ม จะใช้ข้าวเจ้า โดยส่วนผสมประกอบด้วย น้ำตาลทราย น้ำผึ้ง น้ำมันมะพร้าวใหม่ๆ ไข่ต้ม (เฉพาะไข่แดง)

3. ขนมกง ใช้ในประเพณีวันสารทเดือนสิบ (ขนมไข่ปลา) เป็นสัญลักษณ์แทนเครื่องประดับ

4. ขนมบ้าใช้ในประเพณีวันสารทเดือนสิบ เป็นสัญลักษณ์แทนเส้บ้า สำหรับใช้เล่นเส้บ้าในวันสงกรานต์

5. ขนมเจาะรูหรือขนมเจาะหูหรือขนมเบ้า ใช้ในประเพณีวันสารทเดือนสิบ เป็นสัญลักษณ์แทนเงินสำหรับใช้จ่าย

ภาพที่ 3 ขนมงานบุญเดือนสิบ

5. อภิปรายผล

ผลจากการศึกษาพบพันธุ์ข้าวพื้นเมืองรวมทั้งหมด 54 พันธุ์ จำแนกได้เป็น 2 ชนิด ได้แก่ ข้าวนาปี ได้แก่ พันธุ์ ไช้มดรีน เล็บนกแก้ว ซ่อจำปา หอม ลูกลาย เล็บนก เหลือง กาบดำ ข้าวขาว จำปาเหลือง กาบดำ หอมแดง ดอกไม้แดง ดอกไม้ขาว ท้ายดำหนัก ชั้นเงิน หอมจันทร์ จงกลช่อ ดำ บัวช้อน ยุมหนูน ไอ้โง่ง ยาโค และช่อนางงาม จะพบมากบริเวณลุ่มน้ำปากพนัง และข้าวไร่พันธุ์พื้นเมือง พบมากในเขตพื้นที่ราบตะวันตก โดยพบมีการเพาะปลูกมากในพื้นที่อำเภอทุ่งสง ถึง 21 พันธุ์ ได้แก่ กายเหริยง เหนียวดำ เหนียวขาว ซ่อไม้ไผ่ ฝอยทอง ดอกพะยอม เล็บนกคอดำ นางครวญ เล็บมือนาง หอมบอน ซ่อมุด เล็บนกรั้ว สังก์หยดไร่ มะลิไร่ เข็มทองไร่ ดอกข่า เมล็ดในฝ้าย นางดำ ภูเขาทอง เหนียวดำเปลือกขาว เหนียวกล้วย รองลงมาได้แก่ อำเภอช้างกลาง พบมีการปลูก 5 พันธุ์ ได้แก่ กายเหริยง เหนียวดำ เหนียวขาว ซ่อไม้ไผ่ ดอกพะยอม และอำเภอขนอม 4 พันธุ์ ได้แก่ บัวมุด ไทร เล็บนก เหนียวดำ ที่เหลือจะพบปลูกกระจัดกระจายในพื้นที่อำเภอนาบอน ทุ่งใหญ่ ซึ่งส่วนมากเกษตรกรจะนิยมปลูกไว้เพื่อไว้บริโภคในครัวเรือน ที่เหลือก็จำหน่ายในชุมชน จากการศึกษารวบรวมจะเห็นว่าเกษตรกรยังคงปลูกข้าวพื้นเมืองเป็นส่วนมาก สอดคล้องกับการศึกษาของศรีธนา (2541) ที่พบว่าเกษตรกรในภาคใต้ตอนล่างมากกว่าร้อยละ 50 ยังนิยมปลูกข้าวพันธุ์พื้นเมือง

และจากการศึกษาของ จรัส และชัยณรงค์ (2552) พบว่า ในอดีตลุ่มน้ำปากพนังมีพันธุ์ข้าวต่างๆ มากถึง 114 ชนิด แบ่งเป็นพันธุ์ข้าวที่ปลูกนาตอน 40 ชนิด ปลูกนาลึก 35 ชนิด ปลูกทั้งนาลึกและนาตื้น 6 ชนิด ปลูกนาลึกดินเหนียว 18 ชนิด ปลูกเป็นข้าวไร่ 12 ชนิด ปลูกน่าน้ำตมดินเหนียว 1 ชนิด และปลูกนาตื้นดินเหนียว 1 ชนิด ขณะที่ในปัจจุบันมีเหลืออยู่เพียง 18 ชนิดเท่านั้น ได้แก่ พันธุ์เล็บนก ดอกพะยอม สังก์หยด เข็มทอง เหลือง จำปาเหลือง ลูกเขือ (ข้าวนอกเขา) และช่อจงกล แต่จากการศึกษาสำรวจและรวบรวมพันธุ์ข้าวในครั้งนี้สามารถรวบรวมได้ถึง 54 พันธุ์ แสดงให้เห็นว่าในพื้นที่จังหวัดนครศรีธรรมราชเกษตรกรยังคงรักษาพันธุ์ดั้งเดิมไว้และมีพันธุ์ข้าวพื้นเมืองอีกจำนวนมากที่มีการสูญหายไปแล้ว (ณรงค์, 2549) เนื่องจากเป็นข้าวที่มีเนื้อแข็ง กินไม่อร่อย และประกอบกับมีการส่งเสริมปลูกข้าวของหน่วยงานภาครัฐ ซึ่งเกษตรกรผู้ปลูกได้พยายามรักษาเชื้อพันธุ์ไว้ไม่ให้สูญหายไป และมีแนวโน้มว่าเกษตรกรจะพยายามหาพันธุ์ข้าวพื้นเมืองบางชนิดมาเพาะปลูกเพื่อสืบสายเชื้อพันธุ์ต่อไป

สำหรับการใช้ประโยชน์จากข้าว พบว่า เกษตรกรมีการใช้ประโยชน์จากข้าวคล้ายๆ กัน โดยส่วนมากจะใช้เป็นอาหาร นอกจากนี้แล้วยังมีการนำข้าวพื้นเมืองมาทำขนมตามเทศกาล โดยเฉพาะขนมที่ใช้ในเทศกาลงานบุญเดือนสิบซึ่งจะจัดขึ้นเป็นประจำทุกปี ได้แก่ การนำข้าวพื้นเมืองมาทำขนมพอง ขนมลา ขนมเบร้า ขนมบ้า ขนมเจาะรู สำหรับความเชื่อชาวนาในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังยังคงมีการใช้ภูมิปัญญาและความเชื่อเรื่องการทำขวัญข้าว ความเชื่อเรื่องแม่โพสพ ความเชื่อเรื่องการเลี้ยง

นกเขาขาวหรือนกเขาเทศ การใช้แร่ การใช้หุ่นไล่กา เนื่องจากความเชื่อและภูมิปัญญาเหล่านี้เป็นกุศโลบายของบรรพบุรุษที่ทำให้ชาวนามีความรัก ความสามัคคีกัน และทำให้ได้พบปะแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันและกัน และชาวนามีในพื้นที่ตำบลอินทรี อำเภอพรหมคีรี มีการอนุรักษ์เครื่องมือเกี่ยวเกี่ยวผลผลิตจากการศึกษา พบการใช้เดี่ยว ซึ่งเป็นเครื่องมือเกี่ยวข้าว และการปลูกข้าวโดยวิธีการแทงสั๊ก ในพื้นที่อำเภอขนอม ซึ่งพบเห็นได้น้อยมากในปัจจุบัน ซึ่งสิ่งเหล่านี้ควรที่จะอนุรักษ์ไว้ แนวทางจากการศึกษานี้สอดคล้องกับการศึกษาของมะรอซอดี และคณะ (2554) ที่ทำการศึกษาเพื่อหาแนวทางการฟื้นฟูวิถีชาวนามีในพื้นที่นาร้าง ตำบลชะหาร อำเภอยิ่งอ จังหวัดนราธิวาส ที่พบว่า องค์ความรู้และภูมิปัญญาการทำนา จะแบ่งเป็น 2 ลักษณะ คือพื้นที่ราบ และที่ราบลุ่มต่ำ เครื่องมือที่ใช้ส่วนมากจะเป็นเครื่องมือพื้นบ้าน เมื่อถึงฤดูกาลทำนา ชาวบ้านจะดูดวงดาว เพื่อหาช่วงเวลาที่เหมาะสม และทำให้การทำนาราบรื่น ประสบผลสำเร็จ

6. สรุปผล

จากผลการศึกษาการสำรวจความหลากหลายพันธุ์ข้าว แหล่งปลูกข้าว และการใช้ประโยชน์ของข้าวในเขตพื้นที่จังหวัดนครศรีธรรมราช ทั้ง 3 ภูมิภาค พบข้าวพื้นเมืองทั้งหมด 54 พันธุ์ เป็นข้าวนาดำ 28 พันธุ์ ข้าวไร่ 26 พันธุ์ โดยแต่ละชนิดจะมีการปลูกในพื้นที่แตกต่างกัน โดยพื้นที่อำเภอปากพนังพบว่ามีชนิดพันธุ์ข้าวนาปีมากที่สุด สำหรับพื้นที่ทางด้านตะวันตก พบว่านิยมปลูกข้าวไร่พันธุ์พื้นเมืองมากที่สุด โดยอำเภอทุ่งสง พบพันธุ์ข้าวไร่พันธุ์พื้นเมืองมากที่สุด รองลงมาได้แก่ อำเภอทุ่งใหญ่ นาบอน ช้างกลาง ลานสกา ส่วนการนำมาใช้ประโยชน์ จะใช้เป็นอาหาร และขนมประจำเทศกาลงานบุญเดือนสิบ และการนำเศษเหลือจากข้าวมาใช้เป็นวัสดุทางการเกษตร และเครื่องสำอาง

7. ข้อเสนอแนะ

7.1 ควรมีการกระตุ้นแรงจูงใจให้เกิดความตระหนักในพันธุ์ข้าว และประเพณี โดยให้มีหน่วยงานภายนอกหรือสถานศึกษาเข้าไปมีส่วนร่วมช่วยในการทำให้เกิดความรู้ที่ถูกต้องและเผยแพร่องค์ความรู้ให้แก่ประชาชน เพื่อส่งเสริมการปลูกข้าวพันธุ์พื้นเมืองเพิ่มขึ้น

7.2 การวิจัยในอนาคตควรดำเนินการวิจัยและพัฒนาในด้านการวิเคราะห์คุณค่าทางโภชนาการของข้าวแต่ละพันธุ์ เพื่อให้เกษตรกรเห็นถึงความสำคัญ และมีการปลูกข้าวพื้นเมืองมากขึ้น

7.3 ควรมีการส่งเสริมการพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์จากข้าวพื้นเมืองจนเกิดการสร้างมูลค่าเพิ่มของพันธุ์ข้าวนาดำและข้าวไร่พันธุ์พื้นเมืองในอนาคต

เอกสารอ้างอิง

- จรัส ทองทวย และชัยณรงค์ คงเกื้อ. (2552). พันธุ์ข้าวพื้นบ้านในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง ภูมิภาคใต้ตอนบน. โครงการการจัดการทรัพยากรโดยองค์กรชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำภาคใต้. นครศรีธรรมราช. ไทม์พรีนติ้ง.
- ณรงค์ บุญสวยขวัญ และสุธาสิณี บุญสวยขวัญ. (2543). วิถีชีวิตของประชาชนในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังตามโครงการพัฒนาของรัฐ ในแผนพัฒนาระยะที่ 1-8. นครศรีธรรมราช. (2549). ยุทธศาสตร์ข้าวภาคใต้ ยุทธศาสตร์ชาวนาลุ่มน้ำปากพนัง. นครศรีธรรมราช. ไทม์พรีนติ้ง.
- มะร่อซื่อดี และคณะ (2554). แนวทางการฟื้นฟูวิถีชาวนาร้างตำบลละหาร อำเภอยิงอ จังหวัดนราธิวาส. รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์. สำนักงานคณะกรรมการสนับสนุนการวิจัย.
- สำนักงานเกษตรจังหวัดนครศรีธรรมราช. (2551).สถานการณ์การผลิตข้าว จังหวัดนครศรีธรรมราช.
- สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร. (2549). รายงานสถิติการเกษตรประเทศไทยปี 2548/2549. เอกสารสถิติการเกษตร 2549.
- เสถียร ฉันทะ. (2558). ข้าวพื้นบ้านบนแผ่นดินอีสาน : ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการจัดการทรัพยากรพันธุกรรมของชุมชนชาวนา. สำนักบริหารโครงการส่งเสริมการวิจัยในอุดมศึกษาและพัฒนามหาวิทยาลัยวิจัยแห่งชาติ สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา.
- ศรีธนา ชูธรรมรัช. (2541). เอกสารคำแนะนำเรื่องเทคโนโลยีการผลิตข้าวในเขตภาคใต้ตอนล่าง. สำนักวิจัยและพัฒนาการเกษตร เขตที่ 6 จังหวัดสงขลา กรมวิชาการเกษตร.
- ศูนย์วิจัยข้าวพัทลุง. (2552). การจัดเขตศักยภาพการผลิตข้าวจังหวัดนครศรีธรรมราช. สำนักวิจัยและพัฒนาข้าว กรมการข้าว.
- เอี่ยม ทองดี. (2538). ข้าว วัฒนธรรมและการเปลี่ยนแปลง. กรุงเทพฯ.
- อัมมาร สยามวาลา และวิโรจน์ ณ ระนอง. (2533). ประมวลความรู้เรื่องข้าว. กรุงเทพฯ. สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย.
- อภิชาติ ขาวสะอาด อัมมาร สยามวาลา และกอบกุล ราชะนาคร. (2538). ความหลากหลายของพันธุ์พืช. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย เอกสารวิจัยหมายเลข 4.